

EKONOMSKI RAZVOJ BOSNE I HERCEGOVINE

ECONOMIC DEVELOPMENT OF BOSNIA AND HERZEGOVINA

Sadik Bahtić

Namik Čolaković

Fakultet za menadžment i poslovnu ekonomiju, Univerzitet u Travniku, BiH

Emir Hujdurović

Fakultet za trgovinu i bankarstvo, Alfa Univerzitet, Beograd

SAŽETAK

Bosna i Hercegovina je sve do ekonomske krize imala ekonomski razvoj i rast. Velika je važnost ekonomskog razvoja za svaku državu, a posebno za državu kao što je Bosna i Hercegovina, država koja se nalaze u procesu tranzicije i razvoja. U fazi razvoja značajnu ulogu imaju institucije sa svojim mehanizmima za poticaj razvoja, jer samo efikasne institucije potiču razvoj. Ekonomski razvoj će biti uspješan samo ukoliko je cijeli narod spreman na ulaganje maksimum napora u pravcu realizacije ekonomskog razvoja, a posebne faktore ekonomskog razvoja u svim demokratskim društvima predstavljaju institucije i mehanizmi koje posjeduju. Ključ institucionalnog razvoja svake države, pa i Bosne i Hercegovine, predstavlja dokument kojim se planira strategija razvoja, što je slučaj i u Bosni i Hercegovini.

Ključne riječi: Bosna i Hercegovina, ekonomski razvoj, razvoj, strategija, ekonomski rast.

Key words: Bosnia and Herzegovina, economic development, development, strategy, economic growth.

ABSTRACT

Bosnia and Herzegovina had hereconomic development and growth until the economic crisis appeared. The importance of economic development is major for every

country, especially for a country such as Bosnia and Herzegovina, which is in the middle of the process of transition and development. At the stage of development institutions play a significant role with their mechanism to encourage the development, since only efficient institutions encourage development. Economic development will be successful only if the whole nation is ready to invest maximum efforts towards the realization of economic development, and specific factors of economic development in all democratic companies representing the institutions and mechanisms that they have. The key of institutional development of each country, including Bosnia and Herzegovina, is the document that plans the development strategy, as the case is in Bosnia and Herzegovina.

UVOD

Bosna i Hercegovina je u veoma teškoj ekonomskoj situaciji iz razloga što nema rasta i razvoja a privreda je preopterećena prevelikom javnom potrošnjom. Bosna i Hercegovina je na ekonomskom putu od zemlje sa srednjim k zemlji s visokim dohotkom i istodobnom postizanju veće društvene skladnosti. Na tom putu privržena je i punom integrisanju u Evropsku uniju, koja nastoji postati najdinamičnija i najkonkurentnija, na znanju, zasnovana ekonomija na svijetu, koja se nastoji staviti u središte globalizovanog svijeta, ne ostajući u njemu postranice. Na osnovu aktuelnog stanja i

respektovanja elementa Lisabonske strategije, razvojne politike Bosne i Hercegovine se fokusiraju na jačanje uloge znanja i inovacija, kompletiranje unutrašnjeg tržišta i snaženje rasta i zaposlenosti radi veće društvene usklađenosti. Time doprinose poboljšanju konkurentnosti, odnosno ispunjenju ekonomskog uslova za postajanje članom EU društva i bolje se globalno pozicioniše. Mjenjanje demografske slike Evrope (starenje stanovništva, povećanje očekivanog trajanja života, niže stope rađanja sa snažnim uticajima na penzioni i zdravstveni sistem), bolja zaštita okoliša i značaja obnovljivih izvora energije te klimatske promjene, dugoročno ojačana internacionalna konkurencija, kao rezultat veće ekonomske globalizacije i globalna ekonomska recesija čine složeno vanjsko okruženje BiH u periodu pripreme i realizacije strateških dokumenata. Bosna i Hercegovina, odnosno Federacija BiH nema cjelovitog i strateški dobro osmišljenog razvojnog programa na duži period. Planiranje društveno – ekonomskog razvoja u Federaciji BiH nije zakonski regulisano i niti postoji jedinstven koncept i metodologija planiranja niti na jednom nivou vlasti. Na terenu vlada opšte šarenilo kada je u pitanju kreiranje razvoja. Od 79 opština u Federaciji BiH, 45 opština je usvojilo strategiju razvoja, u 9 opština strategija je u toku izrade, a 6 opština uopšte nema strategiju razvoja. Kantoni koji imaju donesene strategije razvoja smatraju da je potrebno njihovo reformisanje ili donošenje novih. Zato je nužno da se donese strategija razvoja Federacije BiH na duži rok koja će utvrditi politiku koja zemlju može izvesti iz krize i približiti je evropskim integracijama. Strategija razvoja BiH treba učvrstiti koncenzus u bh. zajednici o neophodnosti ekonomski efikasnog, okolinski održivog i socijalno pravednog razvoja u interesu sadašnjih i budućih generacija. Na osnovu postojeće pravne strukture BiH, Direkcija za ekonomsko planiranje (DEP) je odgovorna za koordinaciju izrade Razvojne

strategije. Ključni politički, socijalni, tehnološki i okolinski faktori koji utiču na internacionalnu konkurentnost BiH, njenu makrostabilnost, EU put, pa tako i na njene mogućnosti održivog razvoja i zapošljavanja su:

- mjenjanje demografske slike Evrope i BiH: starenje stanovništva, povećanje očekivanog trajanja života, niže stope rađanja s snažnim uticajima na penzioni i zdravstveni sistem,
- klimatske promjene i sve veći značaj obnovljivih izvora energije,
- dugoročno ojačana internacionalna konkurencija, kao rezultat veće ekonomske globalizacije, i „zamka srednjeg dohotka“ kao prjetnja BiH i zemljama na tom stepenu razvoja,
- jačanje uloge inovativnih i istraživačkih aktivnosti, koje postaju centralni element ekonomskog razvoja,
- globalna finansijska i ekonomska recesija sa svojim reperkusijama na ekonomske partnere BiH i na samu BiH,
- kolebljive cijene energenata, hrane i baznih metala na svjetskom tržištu.

EKONOMSKI RAZVOJ BiH

Bosna i Hercegovina će prema procjenama Svjetske banke u narednim godinama imati blagi porast ekonomskog rasta i to: 2015. godini od 1,5%, 2016. godini 2,5% i 2017. 3%.

Prognoze Svjetske banke za BiH značajno su manje od procjena MMF-a iz oktobra prošle godine, kada je za 2015. godinu MMF našoj zemlji prognozirao rast od 3,5 posto, a u 2016. godini četiri posto. Prema tim prognozama, rast u 2014. godini iznosio je 0,7 posto. Od zemalja u okruženju Svjetska banka najveći BDP u 2015. godini predviđa Makedoniji 3,5 posto i Crnoj Gori 3,4 posto, te Kosovu tri posto.

Bosna i Hercegovina danas teži da bude zemlja sa visokim dohotkom, koja u isto vrijeme želi da postigne veći društveni sklad i razvoj. Kako bi ostvarila svoje

težnje, predana je potpunom integriranju u Europsku uniju, koja teži da postane najdinamičnija i najkonkurentnija svjetska ekonomija, zasnovana na znanju. Danas se razvojna politika BiH fokusira na što jaču ulogu znanja i inovacija, uređenje unutarnjeg tržišta, rast, zaposlenost, a sve zbog većeg društvenog sklada. Na ovaj način doprinosi svojoj konkurentnosti, ali i ispunjenju ekonomskih uslova za pridruženje EU. BiH je trenutno partner u Sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju EU, a dobivanjem statusa kandidata, početak će sa primanjem predpristupne podrške EU za ravnomjeran socio-ekonomski razvoj, konkurentnost i optimalno korištenje ljudskih potencijala. Ključni dokument ekonomskog razvoja, ali i razvoja uopće, predstavlja Razvojna strategija BiH koju je donijela Direkcije za ekonomsko planiranje BiH 2010. godine, ali koja još uvijek nije formalno-pravno usvojena.

Plan procesa razvoja BiH karakteriziraju višedimenzionalni izazovi (DEP, 2010)

1. proces razvoja BiH se odvija u okolnostima povećane međunarodne ekonomske turbulencije, prouzrokovane globalnom ekonomskom krizom, koja zbog međunarodne ovisnosti nacionalnih ekonomija utiče i na povećanu nepredvidivost srednjoročnih makroekonomskih projekcija;
2. BH ekonomija je u procesu jačanja integrativnih tokova roba, usluga, kapitala, informacija i mobilnosti radne snage na internom i eksternom tržištu, s čime jača izloženost uticaju i konkurenciji okruženja;
3. političko okruženje je dinamično, posebno najavljene ustavne promjene potiču dalje reformske procese, ali i povećavaju rizike funkcionisanja ekonomije;
4. ekonomsko okruženje karakteriziraju turbulencije na svjetskim tržištima hrane, energenata i potražnje za metalima;
5. statistički okvir u BiH je nedovoljno razvijen i nedovoljno usaglašen s potrebama za pripremu planskih

dokumenata razvoja kao i s potrebama EU integracija.

Temeljni cilj razvojne strategija BiH predstavlja osiguranje konkurentnije, stabilnije i održivije ekonomije, veće zaposlenosti i socijalne stabilnosti, te veće socijalne uključenost društva, kao i njegove veće uključenosti u EU društvo. U strategiji su identificirani prioriteti ostvarivanja ciljeva, ali su predložene i mjere i aktivnosti za ostvarenje predloženih mjera.

Strategija postavlja šest strateških ciljeva razvoja Bosne i Hercegovine (UNEP, 2012)

1. makroekonomska stabilnost (javne financije, vanjski sektor i razvoj financijskog tržišta);
2. konkurentnost (klasteri, kompetentnost ljudskih resursa, razvoj naučno-tehnološke i poslovne infrastrukture, te jedinstvenog ekonomskog prostora);
3. zapošljavanje (razvoj malih i srednjih preduzeća, unaprjeđenje tržišta rada i promocija poduzetničke klime);
4. održivi razvoj (poljoprivreda i ruralni razvoj, okoliš, okolišna i transportna infrastruktura, te obnovljivi izvori energije);
5. europske integracije i
6. socijalna uključenost (obrazovanje, zdravstvena i socijalna zaštita).

U proteklih nekoliko godina godišnje stope realnog rasta u BiH su iznosile preko 5%. No, svjetska ekonomska recesija, koja je otpočela sredinom 2007, dovela je i do smanjenja BiH ekonomske aktivnosti u zadnjem kvartalu 2008. i recesije od 3% u 2009. Nagli pad bh. izvoza te snažan pad privatne potrošnje bili su ključni uzroci recesije. Smanjenje vrijednosti izvoza roba i usluga od 16,2% dovelo je do opšteg pada proizvodnje i zaposlenosti u realnom sektoru i izazvalo pad raspoloživog dohotka domaćinstava i javnih prihoda. Time je uzrokovan pad finalne potrošnje, posebno investicija, što je rezultovalo naglim padom domaće tražnje. Pad novčanih priliva iz inostranstva po osnovu doznaka i dohodaka je dodatno ugrozio raspoloživi dohodak,

čije je smanjenje dovelo do nominalnog i realnog pada privatne potrošnje. Situacija je dodatno pogoršana „paradoksom štednje“, prvenstveno zaoštavanjem kreditnih kriterija od strane poslovnih banaka, kao i pad profitabilnosti bh. preduzeća, što je zadalo udarac privatnim investicijama, ali i potrošnji trajnih potrošnih dobara. U 2009. je došlo i do povećanja deficita vladinog sektora s obzirom na pad javnih prihoda i usporavanje porasta javne potrošnje i naglog pada javnih investicija. Pad domaće tražnje je rezultovao rekordnim padom vrijednosti robnog uvoza od 24,2% g/g, odnosno padom vanjskotrgovinskog deficita roba za 28,8% g/g na kraju 2009. U proteklih nekoliko godina industrijska proizvodnja u BiH bilježila je pozitivne rezultate s godišnjim stopama rasta i do 10%. No, globalna ekonomska kriza se negativno odrazila i na BiH privredu, što je rezultovalo godišnjim padom proizvodnje od 3,3% u 2009. u odnosu na 2008. S obzirom da je sektor rudarstva bio nešto ispod, a sektor energije na nivou proizvodnje iz 2008. može se kazati da je slabljenje prerađivačke industrije od 4,5% odredilo kretanje ukupne industrijske proizvodnje u BiH u 2009.¹Smanjenje izvozne tražnje najviše je pogodilo prerađivačke industrijske grane koje imaju visok stepen integrisanosti u svjetske ekonomske tokove, a posebno metalnu industriju BiH, koja je prepolovila svoju proizvodnju tokom 2009. S obzirom na značajan udio metalne u ukupnoj industrijskoj proizvodnji BiH, ona je s negativnim doprinosom ukupnom rastu od 3,5 procentnih poena bila jedan od ključnih razloga pada industrijske proizvodnje BiH. Negativna kretanja u BiH ekonomiji dovela su do toga da domaći proizvođači otpuste određen broj zaposlenih. U 2009. je po prvi put u posljednjih pet godina zabilježeno smanjenje broja zaposlenih BiH. Prema podacima Agencije za statistiku BiH, prosječan broj zvanično zaposlenih u BiH u 2009. je bio 691,8 hiljada, što je smanjenje za 0,4% g/g. 14

Istodobno se prosječan broj registrovanih nezaposlenih povećao za 1%, što predstavlja 497,6 hiljada lica. Stopa administrativne nezaposlenosti je izrazito visoka i iznosila je 41,8% u 2009, dok je po Anketi o radnoj snazi (ARS) realna stopa nezaposlenosti u BiH iznosila 24,1%. Plate u BiH su tokom 2009. značajno sporije rasle u odnosu na prethodne godine. Uzrok tome je prvenstveno smanjenje ekonomske aktivnosti i izvoza. Prosječna neto plata u BiH je u 2009. iznosila 790 KM.

TRENTNA EKONOMSKA SITUACIJA U BiH

Ekonomija Bosne i Hercegovine nalazi se u izuzetno teškom stanju. Najveći problem u BiH velika nezaposlenost, preglomazna administracija i prevelika javna potrošnja. Nelikvidnost u privredi predstavlja rak-ranu koja prijete kolapsom. Svako duguje svakome, jer firme redovne platiše bez obrtnih sredstava u vidu kredita i same postaju dužnici, čime se stvara lančana reakcija. Pri blokiranju računa zbog neplaćanja obavezan prioritet imaju banke i poreske uprave, a tek potom privrednici. Na lošu situaciju u BiH ponajviše su utjecali visoki troškovi neefikasnih vlasti, loši zakoni i raširena korupcija. Odgovornost za ove probleme ne snosi samo globalna recesija nego i nadležne institucije vlasti koje su svojim greškama i inertnošću kreirale vrlo nepovoljno poslovno okruženje i onemogućile domaćim proizvođačima ravnopravan položaj na domaćem i stranom tržištu. Ključni problemi i dalje su nizak nivo proizvodnje, posebno one izvozno konkurentne, i loša struktura bh. izvoza koju karakterizira izvoz sirovina i poluproizvoda, a manje gotovih, finalnih proizvoda. Problem prekomjernog uvoza i, s tim u vezi, ogromnog trgovinskog deficita, nije moguće riješiti nikakvim palijativnim mjerama.

Tabela 2. Makroekonomski pokazatelji

Pokazatelj	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.
Nominalni BDP (mil. KM), tekuće cijene	24.759	24.051	24.773	25.666	25.900	–
BDP p/c (u KM)	6.444	6.258	6.446	6.684	6.688	–
Stopa rasta realnog BDP-a (u %)	5,6	-2,9	1,4	1,0	-1,1	-
Inflacija/ Stopa rasta cijena na malo (u %)	7,4	-0,4	2,1	3,7	2,1	–
Bruto devizne rezerve (u milionima KM)	6.296	6.212	6.458	6.424	6.509	–
Izvoz (u milionima KM)	6.847	5.634	7.294	8.430	8.184	8.596
Uvoz (u milionima KM)	15.933	12032	13329	15.126	14.938	14.854
Saldo robne razmjene (u milionima KM)	-9.086	-6.398	-6.035	-6.696	-6.754	-6.258
DSU (u milionima KM)	1.337	352	431	567	449	493*
Prosječna neto plata (u KM)	752	790	798	816	826	833*
Vanjski dug (u milionima KM)	4.240	5.234	6.289	6.660	7.132	7.404

Nekoliko godina zaredom smanjuje se priliv stranih investicija u BiH, a rekordan pad, najveći nakon rata, evidentiran je upravo u 2013. godini. Strani investitori i dalje zaobilaze BiH, a dramatičan pad priliva stranih investicija najdrastičnije se reflektuje na ekonomiju kroz armiju nezaposlenih koja je dostigla psihološku granicu od oko 550.000 ljudi. Ovako snažan pad stranih investicija rezultat je prvenstveno neuspješne ekonomske politike bh. vlasti, jer se ne popravljaju poslovni ambijent. Strane kompanije ne žele ulagati u neuređenu zemlju kakva je BiH. Neprihvatljivo je da za pokretanje investicije, odnosno registraciju firme treba 37 dana, a za dobivanje raznih ostalih dozvola čak 180. Izvještaji govore kako BiH stoji znatno lošije u odnosu na zemlje okruženja u pogledu konkurentnosti, nivoa korupcije u javnom sektoru i nivoa ekonomskih sloboda. Nažalost, međunarodni imidž zemlje ne samo da nije poboljšán nego je dodatno pogoršan. Vanjski sektor BiH karakteriše visok stepen otvorenosti bh. ekonomije koji je u poslednje trigodine iznosio oko 90%. Prema podacima Centralne banke BiH platni bilans BiH u 2013. godini pokazuje nastavak trenda poboljšanja u tekućim

plaćanjima sa inostranstvom. U 2013. godini deficit tekućeg računa je iznosio oko 1,4 milijarde KM i bio je manji za 40% u odnosu na godinu prije. Deficit tekućeg računa BiH kao učešće u BDP-u u 2013. godini je procijenjen na 5,5%, što je najniži omjer registrovan u BiH od 2000. godine. Poređenja radi, u prethodne dvije godine taj omjer se kretao u intervalu između 9% i 10% BDP-a.

Osnovni razlog usporenog ekonomskog rasta i razvoja Bosne i Hercegovine su brojne barijere u koje između ostalog spadaju:

I) Nedovoljna podrška privrednom sektoru od strane vladinih institucija (nepostojanje neophodne zakonske regulative; nepostojanje brojnih državnih agencija i institucija za oblast podrške biznisima; nedovoljno razvijeni ljudski resursi u javnom sektoru; ne razvijena poslovna infrastruktura; nedostatak statističkih podataka; brojne administrativne barijere; i sl);

II) Nedostatak adekvatne podrške privrednom sektoru od strane finansijskih institucija (nedostatak prihvatljivih kreditnih proizvoda za poljoprivredu, malo preduzetništvo, i sl);

III) Nedostatak podrške sektoru privrede od strane javnosti (generalno negativan

stav javnosti prema preduzetništvu i lokalnim preduzetnicima; nizak nivo svijesti lokalnih potrošača o potrebi konzumiranja domaćih proizvoda koji ispunjavaju standarde kvaliteta, i sl);

IV) Nedostatak podrške biznis sektoru od strane organizacija i institucija za podršku biznisima (nedostatna podrška od strane poljoprivrednih instituta i laboratorija, razvojnih agencija, privatnih pružaoca usluga, i sl);

V) Nedovoljno razvijeni kapaciteti malih i srednjih preduzeća (nedostatak preduzetničkog duha i inovativnosti; nedostatak menadžment vještina, biznis vještina, marketing vještina; nerazvijeni proizvodni kapaciteti i informacioni sistemi; nedostatak standarda kvaliteta HACCP, ISO, i sl; nedostatak znanja iz oblasti finansijskog menadžmenta, poslovnog prava, naprednih tehnologija proizvodnje, stranih jezika; nedostatak poslovne infrastrukture; slaba međusobna saradnja preduzeća, i sl);

VI) Nedovoljno razvijeni kapaciteti poljoprivrednih zadruga (nedostatak menadžment vještina, biznis vještina, marketing vještina; nedostatak znanja iz oblasti finansijskog menadžmenta, poslovnog prava, naprednih tehnologija proizvodnje, stranih jezika; nedostatak finansijskih resursa; nedostatak standarda kvaliteta HACCP, GLOBALGAP; nedostatak pregovaračkih vještina; nedostatak međusobne saradnje, i sl);

VII) Nedovoljno razvijeni kapaciteti farmera (nedostatak biznis vještina; nizak stepen produktivnosti; nepoznavanje savremenih tehnologija proizvodnje; nedostatak standarda kvaliteta GLOBALGAP; nedostatak mehanizacije i poslovne infrastrukture, i sl).

Najveći socio-ekonomski izazovi za BiH su:

1. Niska stopa aktivnosti na tržištu rada (44%)
2. Visoka stopa nezaposlenosti (27,5%)
3. Visoka stopa nezaposlenosti mladih (59%)

4. Najniži rang u regiji prema izvještaju Svjetske banke olakoći poslovanja
5. Nisko rangiranje prema EBRD Indeksu tranzicijskih reformi
6. Loša pozicija prema indeksu percepcije korupcije (72.mjesto)
7. Nizak nivo FDI po glavi stanovnika
8. Nizak nivo na ljestvici UNDP indeksa ljudskog razvoja(81.)
9. Najviši nivo potrošnje na socijalnu pomoć u regionu
10. Najlošije usmjerena potrošnja na socijalnu pomoć (kojadopire do siromašnih).

ZAKLJUČAK

BiH i dalje zaostaje u odnosu na zemlje u regionu kada je riječ o međunarodnim standardima konkurentnosti i ekonomskog razvoja. Potrebne su investicije, kako strane tako i domaće. BiH mora osloboditi investicioni prostor za privatna preduzeća, što podrazumjeva smanjenje javnog sektora, uz obavezu formiranja funkcionalnih regulatora koji će imati neophodnu nezavisnost. Istovremeno, iskustvo pokazuje da napredak na polju integracija u EU pomaže u privlačenju stranih investicija. Kreatori politika na svim nivoima trebaju se fokusirati na dosljedne i konzistentne ekonomske i socijalne reforme, promoviranje ekonomskog rasta i razvoja i pozitivnu klimu za poslovanje.

Napori za naredni period moraju biti zasnovani na otklanjanju ključnih dispariteta, prisutnih između ukupne proizvodnje i potrošnje, domaće štednje i nivoa neophodnih investicija, uvoza i izvoza koji stvara jaz koji se pokriva zaduživanjem, razvijenih i nerazvijenih regiona, odnosa između aktivnog i izdržavanog stanovništva, odnosa broja zaposlenih i nezaposlenih, odnosa broja zaposlenih u administraciji i proizvodnom sektoru, odnosa broja zaposlenih i broja penzionera.

Da bi se ublažio ovaj negativni trend, ne ulazeći u probleme koji su od ranije prisutni a ne rješavaju se, kao što su nedostatak

jasne vizije razvoja industrije BiH, odnosno, nedostatak strategije razvoja, neujednačenost poreza i doprinosa na cijelom području BiH, nedostatak ekonomske politike, jedinstvenog ekonomskog prostora i tako dalje, neophodno je da država, odnosno vlade svih nivoa, ponude, prije svega, jeftinije kredite za investiranje i praćenje proizvodnje, poticaj izvoza, smanjenje poreza i doprinosa, izmjenu carinskih tarifa. Bosni i Hercegovini je potreban sistem zakonodavne regulative koja bi sistematičnim i dugoročnim mjerama poboljšala poslovni ambijent i pokrenula ciklus bržeg ekonomskog razvoja. Nužno je, bez odlaganja, sve aktivnosti usmjeriti na smanjivanje javne potrošnje, održanje makroekonomske stabilnosti i ekonomski oporavak. Izražena korupcija i siva ekonomija predstavljaju rak-ranu za realni sektor koji ne može biti konkurentan u odnosu na privrede zemalja okruženja. Potrebno je više raditi na stvaranju jedinstvenog ekonomskog prostora da bi se stvorile pretpostavke da privreda može dati odgovarajuće efekte. Između ostalog, nužno je odmah raditi na izmjeni Zakona o javnim nabavkama, Zakona o stečaju, na izmjenama zakona o katastru, o koncesijama, o vlasničkopravnim odnosima i drugim propisima koji bi uticali na stvaranje povoljnijeg poslovnog ambijenta u Bosni i Hercegovini koji će potaknuti i ubrzati ekonomski razvoj.

LITERATURA

- [1] Agencija za Statistiku BiH, (2013). „Indeks obima industrijske proizvodnje u Bosni i Hercegovini vremenske serije preračunate na klasifikaciju KD BiH 2010 i baznu 2010. godinu period 2010-2012.godina“, Sarajevo.
- [2] Bosna i Hercegovina (2013). Ekonomski trendovi, Godišnji izvještaj 2013, Bosna i Hercegovina, Vijeće ministara, Direkcija za ekonomska pitanja.
- [3] CBBIH. (2013). Godišnji izvještaj 2013, Preuzeto sa sajta: www.cbbh.ba/files/godisnji_izvjestaji
- [4] CPR, Centar za razvoj i podršku, Na evropskom putu ka održivom razvoju, Ekonomski razvoj, Trenutno stanje u BiH.
- [5] DEP, (2014). Izvještaj o razvoju BiH, Godišnji izvještaj 2013, Preuzeto sa sajta: http://www.dep.gov.ba/dep_publicacije/ekonomski_trendovi/
- [6] Eurostat i nacionalni zavodi za statistiku, (2013). „Stope rasta industrijske proizvodnje za period januar-decembar 2012.godine“.
- [7] Federalni zavod za programiranje razvoja, (2014). Konkurentnost 2014 – 2015 Bosna i Hercegovina, Federacija Bosne i Hercegovine, Srajevo.
- [8] LCEDA, (2014). What is Economic Development?,
- [9] UNEP, (2012). Bosna i Hercegovina u procesu RIO +20. Preuzeto sa sajta: <http://www.un.ba/upload/documents/Izvjestaj%20BiH>.
- [10] Direkcija za ekonomsko planiranje, (2014). Outlook Perspektive 2015. - 2017. godine, Sarajevo.
- [11] Direkcija za ekonomsko planiranje, (2014). Outlook Perspektive 2015. - 2017. godine, Sarajevo.